

Geleneksel Meslekler ve Bir Ustanın Hikâyesi: Giresun’da Demircilik

“Çıracı ustayı geçmezse sanat ölür”

Mehmet ÖZDEMİR*

Öz

Bu makalede bir el sanatı olarak geleneksel demircilik mesleği üzerinde durulmaktadır. Makalede geleneksel demircilik mesleğinin tarihi, bugünü ve geleceği, somut olmayan kültürel miras ve kültürel ifade çeşitliliği kapsamında Giresunlu bir ustanın yaşantısından hareketle incelenmiştir. Makalede el sanatlarının kültürümüzdeki yeri ve önemi, geçmişten günümüze demircilik ekseninde el sanatları olgusu, demirciliğin Türk dünyasında ve mitolojisindeki anlamı, geleneğimizdeki yeri, demircilik üzerine inşa edilen inanmalar ve pratikler, somut olmayan kültürel miras kapsamında demircilik vb. gibi pek çok konu sorgulanmıştır. Sanayi devriminden sonra seri üretim yapan makinelerin icadıyla birlikte el işçiliğine dayanan geleneksel meslekler günlük yaşamdan yavaş yavaş çekilmeye başlamıştır. Herhangi bir meslek kolunda bir ustanın bir yıllık üretimi sadece bir makine ile birkaç günde yapılmaktadır. Dolayısıyla bilek gücünün yerini makine gücü, talebe göre üretimin yerini de arza bağlı üretimin aldığı söylenebilir. Bu durum en başta maliyetleri düşürmüştür ama el işçiliğine dayanan kalite sorunu diğer bir ifadeyle “geleneksel bilgi veya el mahareti” olgusu arka plana itilmiştir. Geleneksel tezgâhlar da yavaş yavaş kapanmaya yüz tutmuştur. Bu çalışmada söz konusu tarihsel süreç bir demirci ustanın meslek hikâyesinden hareketle ele alınmıştır. Bu anlamda demirciliğin ve bu mesleğe bağlı geleneksel bilginin aktarılma sürecinin günümüz bağlamlarında nasıl yapılacağı konusu makalenin sorgulama alanlarını oluşturmaktadır.

Anahtar kelimeler: SOKÜM, KİFAÇ, Geleneksel Meslekler, Geleneğin Ustaları, Demircilik.

Traditional Professionals and the Story of a Craftsman:

Blacksmithing in Giresun

Abstract

This article focuses on the traditional blacksmithing profession as a handicraft. In the article was examined the history, present and future of the traditional blacksmith's profession, the intangible cultural heritage and cultural expression in the context of the experience movement a master from Giresun. The place and importance of handicrafts in our culture, the concept of handicrafts from the past to the present, the meaning of blacksmithing in the Turkish world and mythology, the place in our tradition, the beliefs and practices built on blacksmithing, the irony in the context of intangible cultural heritage and so on. many subjects have been questioned. After the industrial revolution, traditional craftsmanship based on handicrafts with the invention of machines producing mass production started to withdraw gradually from daily life. An annual production of a master in any profession is carried out in just a few days with only one machine. Therefore, it can be said that wrist power is replaced by machine power, production by demand and production by supply. This situation has reduced costs in the first place, but the quality problem based on craftsmanship, in other words u traditional knowledge or manual dexterity but has been pushed into the background. Traditional looms are also slowly closing. In this study the said historical process has been discussed from the story of the profession of a blacksmith. In this sense, the question of how smoothing and the process of transferring traditional knowledge related to this profession in today's contexts constitutes the questioning areas of the article.

Keywords: Intangible Cultural Heritage, Cultural Expression Diversity, Traditional Crafts, Masters of Tradition, Blacksmithing.

Received/Geliş: 04.07.2019

Accepted/Kabul: 23.09.2019

* Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, mozdemir@artvin.edu.tr, [id/0000-0002-9046-4735](https://orcid.org/0000-0002-9046-4735)
(Makale türü: Araştırma makalesi)

Giriş

Kültürün önemli alanlarından birisi de el sanatları geleneğidir. Bir zanaatkâr veya ustanın elinde çeşitli araç gereçlerin yardımıyla ham maddeler işlenerek ürüne dönüşmekte ve bunlar, doğumdan ölüme, insan yaşamında önemli görevler üstlenmektedir. Bu anlamda el sanatları, toplumun ihtiyaçlarını karşılayan zanaat kolunu işaret eder. Bu zanaat, ölçüsü göz kararı olan, el işçiliğine ve bilek gücüne dayanan, el yapımı aletlerle icra edilen, toplumun zekâ seviyesini ve karakterini gösteren, daha ziyade ustalık isteyen, çoğu kez talebe göre üretimi gerçekleşen geleneksel meslekleri tanımlamaktadır (Polat, 2014, s. 11). “*El sanatı somut bir ürüne dönüşmeden önce geleneklerden süzülen bilgi, anlayış, görgü, tasarım, stil, zaman gibi soyut boyutların etkisinde şekillenir*” (Öter, 2010, s. 176).

Geleneksel meslekler olarak da bilinen el sanatlarının tarihi, insanlığın tarihi kadar eskidir. Geçmişten günümüze insanoğlu yiyecek, barınma, avlanma, giyecek, süslenme, eğlence vb. pek çok gereksinimini karşılarken genellikle el sanatlarıyla üretilen ürünlerden yararlanmışır (Arlı, 1984, s. 41). İnsanoğlunun ihtiyaçları zengin bir el sanatları geleneğini ortaya çıkarmıştır. Türk kültüründe ‘çinicilik, ebru, hat, dokumacılık, cam işlemeciliği, taş işçiliği, tezhip, bakırcılık, minyatür, ahşap oyma ve demircilik’ gibi el sanatları yer almaktadır. El sanatları geleneğinde toplumun estetik değerlerinin yanı sıra bireyin artistik yaratıcılığının izlerini görmek mümkündür (Barışta, 1998, s. IX). Dolayısıyla geçmişten bugüne bir birikim olarak yorumlanan el sanatları zengin bir kültürün önemli göstergelerindedir.

El sanatları geçmişle gelecek arasında kurulan bir kültür köprüsüdür (Polat, 2014, s. 25). El sanatlarının pek çok türü, kültürel ifadelerin ve çeşitliliğin yansıtıldığı eşi ve benzeri olmayan, özgün ürünlerdir. Farklı ustalar bir yana, aynı ustanın aynı türde ürettiği ürünler bile birbirinin aynısı değildir. Sadece birtakım benzerlikleri vardır. Türkiye’nin farklı bölgelerinde üretimi gerçekleşen pek çok el sanatı ürünü hemen her dönemde kültürel kimliğin ve kişiliğin belgeleri olmuştur (Akpınarlı, 2014, s. 20). Bir kültürel miras olarak el sanatları, oluşumunda üretildikleri dönemin değer yargıları, toplumdaki politik eğilimler, ekonomik durum, dinî kaideler, kişilerarası örgütlenme, kişilerin davranış ve tutumları, teknik araç-gereç, beceri, estetik bakış açısı, dünya görüşü gibi pek çok olguyu birleştiren kültürel yaratmalar alanıdır (Kahveci, 1998, s. 387).

El sanatlarında icra, üretim demektir. Geleneğin ustası, sözle ifade edebileceğinden daha fazlasını icrasına yansıtır. Ortaya çıkan eserden sözün gücünü aşan daha derin izler ve deneyimler görülür (Glassie, 1993, s. 17). El sanatı ustası, icra eylemine bağlı olarak ortaya bir ürün çıkarmanın hazzını yaşarken psikolojik olarak da doyuma ulaşır. Çünkü usta işlediği nesneye ruh veren kişidir. Usta, el sanatı ürününü elde etmek için mekanik bir işlemler sürecine bağlı kalmaz. O, ortaya koyduğu her eserde, bir öncekinden ayrılan noktaları görebilen kişidir. Bu anlamda el sanatı ustası her yaratımda içinden gelen özgünlüğü eserine yansıtır. Ruh ve ustalık, tarz ve beceri,

özgürlük ve kontrol gibi nitelikler ustanın elinden eserine geçer (Glassie, 1993, s. 24). İşlenen maddenin ya da ortaya çıkan ürünün ne işe yaradığı önemlidir ancak ustanın ürüne ayırdığı zaman ve gösterdiği ilgi daha önemlidir. Usta bu üründen elde ettiği maddi kazançla geçimi temin ederken geleceğine de yatırım yapmaktadır.

Demirin diğer madenlerden öncelikli konuma geçmesi sertleştirme tekniğinin bulunmasından sonra gerçekleşmiştir. Fırınlardan keşfinden sonra akkor haline getiren demirin sertleştirilmesi, başta silah olmak üzere demiri öncelikli hale getirmiştir. Dolayısıyla demir her durumda üstünlüğün simgesidir; uygarlık yolunda tabiatın demirden yapılan araç gereçlerle biçimlendirildiği görülür. Medeniyet tarihinde demirin tarla-bahçe işlerinde sağladığı faydalar kadar, savaşlar yoluyla da üstünlüğü temsil ettiği görülmektedir (Eliade, 2003, s.24-30).

Madenlerin ortaya çıkışı her yönüyle “doğuma” benzemektedir. Bu anlamda maden cevherleri toprak ananın kutsallığının parçalarıdır. Eliade, demir çağının dünyanın görüntüsünü değiştirmeden önce insanoğlunun yaşamında çok sayıda ayin, mit ve simgeyi ortaya çıkardığını belirtmektedir. Mitolojik sistem içerisinde demircinin konumu da oldukça önemlidir. Evreni biçimlendirme gücüne sahip olan demircinin en büyük yardımcısı araçlarıdır. Dolayısıyla demirci, araçlarının (çekiç, körük ve örs) ruhu olduğuna inanılmaktadır. Bunlar demircinin yardımı* olmadan da büyüsel-dinsel güçleriyle işleyebilirler† (2003, s. 8-30).

Türk insanının tarihi kadar eski el sanatlarından birisi de demircilik mesleğidir. Demir, çok eski zamanlardan beri Türkün yaşantısının ayrılmaz bir parçası olmuştur. Türklerde demir ve demirciler gücün ve otoritenin simgesi olarak bilinmektedir. Demirin Türkistan ve Anadolu coğrafyasındaki önemi, konuya mitolojik açıdan bakıldığında daha net olarak anlaşılmaktadır. Türkler, demircilikle ilgili zengin bir mitolojiye sahiptir. Göktürklerin ve Oğuzların dedeleri demirci olarak bilinmektedir. Bunun yanında eski Türklerde demircilik kutsal bir el sanatı olarak birtakım pratikleri içermekteydi. Bu inanca göre dokuz atası demirci olan bir kimse kam/şaman olabilme yeterliliğine sahiptir. Türkleri Ergenekon’dan kurtaran da bir demircidir (Ziya Gökalp, 1991, s. 267-268). Yabancı ülkelerden gelen elçiler, Türk yurduna girerken üzerinde taşıdığı bütün sihirlerden arınmaları amacıyla kızgın demirden atlatılmaktaydı. Ayrıca Göktürkler’de ve Moğollar’da bir ibadet olarak her yılın belli günlerinde Hakan’a ait demir ocağı yakılır ve ateşte kızdırılan demir, örs üzerinde dövülürdü. Bu eylemden sonra, bayram havasında kutlamalar yapılmıştır. Bu bayramın temelinde elbette Göktürklerin Ergenekon’dan çıkışı bulunmaktadır. Bu gelenek, hayvancılıkla geçimini sağlayan kırsal gruplarda Nevruz, tarımla meşgul olan kentli toplumlarda ise Hıdırellez olarak yaşatılmaya devam etmektedir (Oğuz, 2013, s. 114). Söz konusu bahar bayramlarında ateş ve demirle ilgili pratikler uygulanmaktadır. Benzer şekilde

* ‘Alet işler el övünür’ atasözü, bir yönüyle söz konusu durumu örneklemektedir.

† Demirin mitolojik boyutuyla ilgili detaylı bilgi için ayrıca bakınız: (Eliade, 2003, Uğur-Çerikan, 2014).

Anadolu'nun pek çok bölgesinde kötü huylu varlıklardan korunmak ve sihirlerden arınmak için kurşun dökme ritüeli halen uygulanmaya devam etmektedir (Ziya Gökalp, 1976, s. 41; İnan, 1998, s. 229-230). Geleneksel sağaltım/iyileştirme yöntemi olarak kurşun dökme bugünün kültürel ortamında (popüler kültürde) farklılık ve yaratıcılık peşinde koşan meraklı insanların deneyim ihtiyaçlarının bir sonucu olarak kültür ekonomistleri tarafından yeniden yorumlanmış ve beklentilere uygun bir tarzda kültürel ekonomik bir icra formu kazanmıştır*.

Giresun'da düzenlenen Mayıs Yedisi şenliklerinde ateş ve ocak kültü kapsamında değerlendirilen *saç ayaktan geçme ritüeli* de demirin toplumsal yaşam ve inanmalardaki önemine bir başka örnektir. Ayrıca Giresun'da cenaze törenlerinde cinsiyet ayrımı yapılmaksızın ölünün göbeği üzerine bıçak bırakılmaktadır†. Bir başka uygulamada balık saçması/serpmesi tavandan asılarak ölünün üzeri kapatılmaktadır‡. Benzer şekilde Anadolu kültüründe demirle ilgili kılıca yemin etmek, kapı girişlerine nal asmak vb. pek çok inanış bulunmaktadır. Özellikle Anadolu'da halen yaşatılan doğumla ilgili inanmalar çerçevesinde burada sıralanmayan pek çok uygulama bulunmaktadır.

Bir zanaat olarak demircilik, bozkırlı Türklerin en önemli uğraş alanlarından bir tanesidir. Bozkır Türklerinin savaş sanatlarında çok önemli bir yeri olan demir, savaşlarda üstünlüğü sağlayan önemli bir madendir. Kılıç, kalkan, kargı, mızrak, temren gibi savaş aletleri demirden yapılmıştır (Kafesoğlu, 2014, s. 307). Türklerin Türkistan coğrafyasından Anadolu'ya göçleri aynı zamanda bir kültürel göçü de beraberinde getirmiştir. Pek çok el sanatı gibi demircilik de kültürün ve güç sembolü olarak siyasetin önemli bir aracı olmuştur. Savaşlardaki öneminden dolayı silah üretimi kendi markasını ve kültürünü oluşturmuştur§.

* Kurşun dökme geleneksel yollarla yapılan uygulamalar dışında kent folkloru çevrelerinde özellikle yaşayan kültürel miras müzelerinde kültürel ekonomik bir içerik ve bir deneyim alanı olarak öne çıkmaktadır. Bu uygulama belli bir ücret karşılığında müze ziyaretçilerine sunulan bir içerik olarak görülmüştür. Ankara'nın Beypazarı ilçesinde kurulan 'Yaşayan Müze', bu konuda önemli deneyim alanlarını bir araya getirmektedir.

† Konuyla ilgili görüşmelerimizde bıçak bırakma uygulamasının ölünün vücudunun şişmemesi amacıyla gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Ancak incelediğimiz kaynaklar ışığında bu uygulamanın kötü ruhları bertaraf etmek amacıyla gerçekleştirilen eski Türk inançlarının bir uzantısı olduğu açıktır.

‡ Bu uygulama ise ölen kişinin defin işleminin bekletilmesi neticesinde ortaya çıkmıştır. Cibinlik misali bedeninin fare, kedi vb. gibi zararlı hayvanlardan korunması için gerçekleştirilmektedir. Aslında saçmanın eteklerinde kurşunların bulunması bu uygulamanın da demir ritüelleriyle ilgili yani kötü ruhlardan arınma amaçlı olduğunu düşündürmektedir. Bu uygulama modern tıbbın gelişmesi ve morgların yaygınlaşmasıyla birlikte terk edilmiştir (Özdemir, 2012).

§ Demirciliğin el sanatlarındaki başka bir unsuru olan savaş aletlerinin üretimi başlı başına müstakil bir çalışma alanıdır. Türkler savunma ve saldırı silahlarında önemli başarılar gösteren bir millettir. Mete Han döneminde vızıldayan oklar ve Türk kılıçları öneminden dolayı pek çok filmde birer motif olarak kullanılmıştır. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'un surlarını yıkmak için döktürdüğü Şahi Topları gibi pek çok önemli silahın üretimi Türk el sanatları ve ustalarının önemini göstermektedir. Ayrıca konuyla ilgili bakınız: (Göksu, 2008).

Demirin kötü ruhlardan korunmak amacıyla kapı üstlerinde at nalı olarak yer alması, silah olarak kullanılması ve nihayet bazı bölgelerde ölen kişinin cesedinin üzerine defin işlemi gerçekleşinceye kadar bir demir parçasının konulması benzer işlevler olarak yorumlanabilir. Demirden yapılan kılıç, ok, mızrak gibi saldırı silahları yanında kalkan, kask ve demir giyim kuşam savunma özellikleriyle gücü simgeler. Ustanın mahareti işlenen demirin dayanıklılığı ile ölçülür. Kılıcın keskinliği, okun ve mızrağın zırh delici özelliği kadar kalkan, kas ve demir giyim sağladığı korunma güçlerin, ustalığın savaşıdır. “*Türkler zırh, kalkan, balta, kılıç, yay gibi savaş aletlerini bir aksesuar gibi giysilerinin tamamlayıcısı olarak taşımışlar ve onlarla tek vücut olmuşlardır*” (Uğur-Çerikan, 2014, s. 210).

Türkler arasında ant sembolü olan demiri ululamak için kılıcı çıkararak yanlamasına önlerine koyup “Gök girsin kızıl çıksın” deyişi söylenir. Bu sözünde durmazsan kılıç kanına bulansın, demir senden öcünü alsın demektir. Çünkü Türkler demiri büyük sayarlar (Kâşgarlı Mahmud, 1985, s. 362). Türk toplumunda kılıç, önemli bir ant sembolüdür. Dede Korkut Kitabı’nda bu konu zengin bir motif olarak işlenmiştir*. Trabzon Tekürünün kızı Selcen Hatun’u eş olarak almaya hak kazanan Kan Turalı, kâfir ilinde kendisine kurulan gerdeğe girmeyi kabul etmez: “...*Kırk yirde otak dikdüirdi, kırk yirde kızıl ala gerdek dikdüirdi. Kan Turalı-y-ile kızı getirüp gerdeğe koydılar. Ozan geldi yilteme çaldı. Oğuz yiğidinün öykeni kabardı, kılıcın çıkardı yiri çaldı kertdi, ayıtdı-kim: Yir kibi kertileyin, toprak kibi savrılâyın, kılıcuma toğranayın, ohuma sançılâyın, oğlum toğmasun, toğar-ise on güne varmasun big babamuñ kadın anamuñ yüzün görmedin bu gerdege girer-istem didi...*” (Ergin, 2004, s. 193). “*Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu*”nda da kılıç, üzerine ant içilen önemli bir semboldür. Destanın önemli kahramanlarından Egrek, kâfir illinde esir düşer. Bu durum kahramanın kardeşinden gizlenir. Segrek bir şekilde kardeşinin esir olduğunu öğrenir ve onu kurtarmaya karar verir. Onu engellemek isteyen annesi ile babası durumu Kazan’a haber ederler. Kazan Bey’in de önerisiyle Segrek nişanlısıyla hemen evlendirilir. Ancak bu girişim kahramanı yolundan döndürmez: “*Oğlanı gerdege koydılar. Kız-ile ikisi bir döşeğe çıkdılar. Oğlan kılıcın çıkardı, kız-ile kendü arasına bıraktı. Kız aydur: Kılıcuñ gider yiğit, murad vir murad al, sarılalum didi. Oğlan aydur: Mere kavat kızı men kılıcuma toğranayım, ohuma sançılâyım, oğlum toğmasun, toğar-ise on yaşına varmasun, ağamuñ yüzün görmeyinçe, ölmüş ise kanın almayınca bu gerdege girer-istem didi*” (Ergin, 2004, s. 228). Dede Korkut Kitabından aktarılan bu ifadeler, Türklerde kılıcın dolayısıyla demirin üzerine yemin edilen bir ant sembolü olduğunu göstermektedir.

* Kılıca yemin etmeyle ilgili Dede Korkut kitabında çok sayıda örnek bulunmaktadır. Kılıç cesaret, korkusuzluk ve kahramanlık simgesidir. Konuyla ilgili ayrıca bakınız: (Ergin, 2004).

El Sanatları ve Gelenek İlişkisi

Geçmiş çok eskilere dayanan el sanatları kendi etrafında bir gelenek vücuda getirmiştir. El sanatları geleneğinin yaşatılmasında hiç şüphesiz usta-çırak ilişkisi önemli bir geleneksel eğitim sistemidir. Usta toplumsal amaca hizmet ederek, üretimini yaptığı sanatı, yetiştirdiği çıraklarla gelecek nesillere aktarmaktadır. Daha veciz bir ifadeyle usta, 'geleneğini [el vermek] ve adını', yetiştirdiği çıraklar sayesinde ölümsüz kılmaktadır. Eğer usta ve çırak maharetliyse yetiştirilen çırak ustayı geçmelidir. "*Boynuz kulağı geçmek deyimi*" konuyu özetleyen veciz bir ifadedir. Bundan dolayı el sanatları geleneğinde, 'çırak ustasını geçmezse o sanat ölür', anlayışı hâkimdir.

Usta çırak ilişkisi genellikle yaygın eğitimin konusudur; buna göre kişi öğrenmek istediği mesleğe yönelik olarak kendisini bir ustaya bağlar. Usta, kendisine bağlanan bu kişiye zamanla mesleki bilgi, görgü ve deneyimlerini aktarmaktadır. Yani yaygın eğitimde öğretim faaliyetleri belli kapsüller içinde usta-çırak ilişkisi temelinde aktarılmaktadır. Kültür içerisinde bu kapsüllere geleneksel bilgi denilmektedir. El sanatlarında da geleneğin yaşatılması geleneksel bilginin aktarımına bağlıdır. El sanatı ürünü geleneksel bilginin bir eşyaya dönüşümüyle ortaya çıkmaktadır ve geleneksel bilgi paralelinde "*özgünlük, gelenek ve bilginin aktarımı, sanat ve işlevin objede birleşmesi, coşku, sonsuz estetik ve güzellik arayışı gibi içkin kavram ve imgelerle fabrikasyon ürünlerden ayrılır*" (Öter, 2010, s. 174).

El sanatlarıyla ilgili geleneksel bilgi kuşaktan kuşağa daha ziyade usta-çırak ilişkisiyle ve uygulamalı sistemler içinde aktarılmaktadır. Çıraklık eğitimi OECD ülkelerinde de üzerinde durulan önemli konulardan bir tanesidir. "*Avusturya, Belçika, Almanya, Hollanda, İsviçre gibi ikili sistemde çıraklık eğitimi programları uygulayan ülkeler ile Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve İtalya'da ortaöğretim düzeyindeki öğrencilerin yüzde 70 ve daha fazlası meslek eğitimi programlarına kayıt yaptırmaktadırlar*" (Onuncu Kalkınma Planı, 2015, s.144).

Çıraklık, ustalığa giden yolda ve geleneğin aktarımında ilk basamaktır. Bu basamaktan başarıyla geçen çıraklar kalfa olmaya hak kazanır. Eğer kalfalar bu basamağı başarıyla tamamlayabilirlerse usta olmaya hak kazanırlar. Usta-çırak ilişkisi bağlamında kendisi bir eğitim kurumu sayılan el sanatı atölyeleri, pek çok kişinin ekmeğini kazanmasında rol oynayarak toplumsal kalkınma ve amaca hizmet etmektedir. Geleneğin ustaları, usta-çırak, usta-kalfa ilişkisinde sadece bir sanatı öğretmezler, onlar aynı zamanda geleneksel bilgiyle birlikte mesleğin adabını ve töresini de öğrenerek geleceğin ustaları olmaya ve geleceğin ustalarını yetiştirmeye hak kazanıp, ruhsat alırlar. Uygulamanın çok önemli bir mevki işgal ettiği el sanatlarında, geleneğin yaşatılmasında usta-çırak ve usta-kalfa ilişkisi çok önemlidir. Bazı ustalar, ekmeğini

elimden alacak düşüncesiyle çırak yetiştirmeye olumlu bakmazlar*. Burada bir bilinçsizlik söz konusudur. Çünkü geleneğin ustaları ekmeğini ve sanatını paylaşan kimselerdir. Geleneğin ustaları, çırak, kalfa ve usta yetiştirmek için gecesini gündüzüne katan, daha doğru bir ifadeyle çalışması gerektiğinden daha fazla çalışan kişilerdir.

Geleneğin ustaları da hiçbir şekilde üretecekleri ürünün aşamalarını ezberleme gibi bir yoldan geçmezler. Onların takip ettiği işlem basamakları tamamıyla özümseme sonucu öğrenilmiş ve tecrübe edilerek yaşam biçimine dönüşmüştür. Bir insan yemek yemeyi ezberlemek gibi bir ihtiyaç duymuyorsa herhangi bir meslek grubunda üretim yapmak için de bir ezberleme gereksinimi duymamaktadır. Bitkisel karışımlarla hazırlanan ilaçlar ve ev hanımlarının hazırladığı yemekler de aynı sürecin ürünüdür. Çeşitli deneyimlere bağlı olarak son şeklini alan bütün üretimlerin hepsi az veya çok birbirinden farklılıklar gösterir. El sanatının değeri de özgün olmasından diğer bir ifadeyle aynı tezgâhtan ve usta elinden çıkan ürünlerin benzer[ler]inden ayrılmasından gelmektedir.

El sanatları geleneğini üretilen ürünler bağlamında maddi kültür kapsamında değerlendirme yaklaşımları da bulunmaktadır. Ancak burada asıl korunması, yaşatılması ve aktarılması gereken ortaya çıkan maddi ürünler değil üretimi gerçekleştiren ürüne yönelik, üretim tarzı ve kültür, yani geleneksel bilgidir (Oğuz, 2013, s. 130).

Bir sanatçının icrasında olduğu gibi el sanatı ustasının üretimini yaptığı eser, onun için bir şaheser yaratımı sürecinin bir parçasını oluşturmaktadır. Üretilen esere kültürel özgünlüğü ve ifade zenginliğini ustanın mesleki tatmin düzeyi ve ürünün kullanıcının beklentisine uygun olup olmaması belirlemektedir. Geleneğin ustası, kendisinden beklenen performansı gerçekleştirmeden önce hazırlık aşamasında hem psikolojik hem de fiziksel olarak kendini hazırlamaktadır.

Somut Olmayan Kültürel Miras ve Kültürel İfade Çeşitliliği

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü, (UNESCO) 17 Ekim- 21 Kasım 1972 tarihleri arasında Paris’te toplanan 17. genel kurulunda “*Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması Sözleşmesi*”ni; 17 Ekim 2003 tarihinde 32.genel kurulunda “*Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*”ni; 20 Ekim 2005 tarihinde 33. genel kurulunda “*Kültürel*

* Bu bilgi bir berber salonunda usta ve çırak ilişkisi, mesleğin geleceği için çırak yetiştirmenin önemi hakkında yaptığımız kişisel görüşmede kaydedilmiştir. Görüşme yaptığımız berber, mesleğinde uzun yıllar hizmet vermiş sekiz tane çırak yetiştirmiştir. Konuyla ilgili şu bilgiyi paylaşmıştır: “Çırak yetiştirmek zor iş; jilet ve makası eline teslim ediyorsun, yavaş yavaş öğretiyorsun. Genellikle ilk bizi tıraş ediyor, kesecekse de bizi kesiyor. Elin adamını kesemez ya. Yetiştirdiğim çırakların hep dükkânları var şimdi, hiç birisi yanımda çalışıp işimi kolaylaştırmadı. Hatta birisi inadına yapar gibi karşı sokağıma dükkân açtı, kızdım bir daha çırak yetiştirmedim” (EK. 2018).

İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi"ni kabul etmiştir*. UNESCO'nun imzaladığı ve taraf devletlerin kabul ettikleri bu üç sözleşme, dünya üzerinde var olan maddi ve manevi kültür unsurlarının evrensel bir miras olarak algılanıp korunmasını kabul eden belgelerdir. İlk sözleşme daha ziyade doğal ve maddi miras unsurlarına yönelik olan bir koruma ve yaşatma algısını güçlendirmiştir. Sözlü aktarım ve usta-çırak ilişkisiyle yaşatılan insanlık miraslarının Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesiyle korunması ve yaşatılması güvence altına alınmıştır. 2005 yılında imzalanan Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi ise kültürel kalıplaşmaya bir başkaldırı olarak yorumlanmalıdır. Bu sözleşme her şeyden önce popüler kültürün tek tipleştirici etkisini önlemeyi amaçlar. Dolayısıyla *"kültürel ifadeler, bireylerin, grupların ve toplumların yaratıcılığında kaynaklanan ve kültürel içerik barındıran"* (Oğuz, 2013, s. 252) pek çok çeşitleri olan yaratıcılıkları işaret eder. Tespit edilen bir kültür ürününü, bir bölgeye, sadece bir ustaya ve belli formlara sığdırma çabası kültürün özgünlüğünü korumaktan ziyade kültürel çeşitliliği tahrip etmektedir. *"Kültürel içerik kültürel kimliklerden doğan veya kültürel kimlikleri ifade eden simgesel anlam, sanatsal boyut ve kültürel değerleri ima eder"* (Oğuz, 2013, s. 252). Bu bağlamda ilgili sözleşme kültürel içerik çeşitliliğinin korunmasını ve gelecek nesillerle buluşturulmasını ön görmektedir.

Kültürümüz/geleneklerimiz geleceğimizdir, düşüncesini hayata geçirmek sürdürülebilir kalkınma açısından son derece önemli bir yaklaşımdır. Zorlama bir yaklaşımla kültürün yerelin belleklerinde saklanılmasını beklemek veya kültürü yerelle sınırlandırılıp içinde bulunulan yaşamdan dışlama anlayışı tek edilmelidir. Çünkü kültür, kimliğimizi şekillendiren, insanlar arasında saygı ve hoşgörüyü teşvik eden, aynı zamanda istihdam alanı yaratarak insanların yaşamlarını iyileştirmeleri için önemli fırsatlar sunan evrensel bir mirastır (Creative Economy Report, 2013, s. 9). Bu bağlamda sorgulanması gereken önemli konulardan birisi de hiç şüphesiz Türk el sanatları belleğidir. Türk el sanatları geleneği kendi içerisinde pek çok hikâyeyi barındırmaktadır. Bu mesleği icra eden ustalar geleneğin yaşayan kahramanları daha doğru bir ifadeyle geleneğin aktörleridir.

20 Ekim 2005 tarihinde Paris'te kabul edilen *"Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi"* kültürel çeşitliliği insanlığın belirleyici bir niteliği olarak kabul eder ve bu çeşitliliğin insanlığın ortak mirasını olduğu için korunması gerektiğini kaydeder (Oğuz, 2013, s. 247). Sözleşmeye göre kültürel çeşitlilik, *"grupların ve toplumların kültürlerinin ifade bulduğu biçimlerin çeşitliliği"* şeklinde tanımlamıştır. *"Kültürel çeşitlilik, yalnızca insanlığın kültürel mirasının kültürel ifadelerin çeşitliliği aracılığıyla ifade edildiği,*

* Bu çalışmada sözleşmelerin içeriğine yönelik bir bilgilendirme yapılmamaktadır. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için UNESCO Türkiye Millî Komisyonu internet sitesine (<http://www.unesco.org.tr>) veya (Oğuz, 2013) adlı çalışmaya bakınız.

çoğaltıldığı ve aktarıldığı çeşitli yollarla değil, aynı zamanda hangi araç ve teknoloji kullanılırsa kullanılsın, muhtelif sanatsal yaratım, üretim, yayılım, dağıtım ve kullanım biçimleriyle de ortaya konulur” (Oğuz, 2013, s. 252).

UNESCO, Yaşayan İnsan Hazinesi sistemiyle birlikte somut olmayan kültürel mirası üreten geleneğin ustalarına, yani zanaatkâr insanlara dikkat çekmek istemektedir (Oğuz, 2013, s. 39). SOKÜM’e göre oluşturulan halkbilimi kadrolarında “*Yaşayan İnsan Hazinesi / Geleneğin Ustaları*” başlığı altında yedi kategoriden oluşan şu tasnif yapılmıştır: “*1. Âşıklar/Ozanlar, 2. Mahalli Sanatçılar, 3. Halk Oyunları Ustaları, 4. Geleneksel El Sanatları Ustaları, 5. Halk Hekimleri, 6. Ortak Belleğe Ait Değerli Bilgilerin Ender Bulunur Taşıyıcıları, 7. Bu Kategorilere Girmeyen Diğer Usta/Taşıyıcı/Sanatçı Kişiler*” (Oğuz, 2013, s. 155).

Burada üzerinde önemle durulması gereken konu hiç şüphesiz kültürel renkliliktir. Tek tipleşen sıradan bir yaşam biçimi hiç kimsenin arzuladığı bir durum değildir. Bir kültürün zenginliği ve renkliliği yani çeşitliliğiyle doğru orantılıdır. Kültürel çeşitlilik başta mutfak olmak üzere, mimaride, el sanatlarında, giyim-kuşamda vd. kültürel unsurlarda kendisini göstermektedir. Karadeniz’in mutfağıyla, Güneydoğu ya da Akdeniz mutfağı aynı değildir. Benzer şekilde mimari tarzlar ve el sanatları da farklı farklıdır. Yaşamın pek çok alanında görülen bu çeşitliliğin hem günümüz insanı hem de gelecek nesiller için bir gereksinim olduğu bilinmeli ve sürdürülebilir bir kalkınmada temel aktör olduğu hatırd tutulmalıdır. Kültürün hâlihazırda yaşatılan biçimleri gelecek nesiller için önemli bir hazine olarak algılanmalı ve dondurulmuş korunan nesnelere yaklaşımı yerine yaşamın içine yerleştirilmiş kültürel unsurlar olarak yorumlanmalıdır.

Usta çırak ilişkisi bağlamında kültürel çeşitlilik bireysel yaratıcılık üzerine kurulmuştur. Yaratıcılıkta en önemli unsur usta faktörüdür. Somut olmayan kültürel miras kapsamında UNESCO dünya mirasları listesine dâhil olan unsurlar dışında kültürel çeşitliliğin göstergesi olan yerel unsurlar da bulunmaktadır. Söz konusu unsurlar yerelin en önemli kültürel dinamikleri arasında yer alır. O zaman birbirini destekleyen unsurlar olarak kültürel çeşitlilik geleneksel bilgiye bağlıdır. Geleneksel bilginin çeşitliliği kültürel çeşitlilik anlamına gelmektedir.

Geleneksel bir meslek olarak demircilik sanatı aynı zamanda Türk kültürünün önemli somut olmayan kültürel miraslarından bir tanesidir. Hem işlevsel hem de kültürel bağlamıyla üretilen ürünler demircilik geleneğinin birer yansımalarıdır. Demircilik mesleğinde de somut olmayan kültürel miras unsuru, ustalık ve geleneksel bilgi bağlamlarıdır. El sanatlarının pek çok kolunda olduğu gibi demircilik mesleğinde de geleneksel bilgi ve görgü oldukça önemlidir. Çünkü geleneksel bilgi, kültür unsurunun yaşatılması için zorunlu olan plan, program ve süreçleri içermektedir. Geleneksel bilgi, el sanatlarının herhangi bir türünde üretim faaliyetinde bulunmak için ortaya konulmuş, yazılı veya görsel bir belgesi olmayan ancak çeşitli deneyimler sonucunda

özümsemiş bilgi formatıdır. Bu bağlamda geleneğin ustası, bu bilgi formlarını özümseyen ve toplumun sosyo-kültürel ihtiyaçlarından bazılarını yerine getirmek için bunu ürüne dönüştüren kişidir (John, 2010, s. 443).

Geleneğin ustası için yapılan her üretim ve icra/performans olayı bir iletişim biçimi oluşturur. Sözelimi yüz yüze bir ortamda âşğın destan icra etmesiyle bir ustanın icrası sonucu oluşan bir el sanatı ürünü ile onu kullanan kişi veya kişiler arasında sözlü olmamakla birlikte pek çok anlamsal ve işlevsel mesajlar içeren sosyo-kültürel bir iletişim süreci başlamıştır. Usta elinde şekil bulan her ürün bir bitişi veya sonlanışı değil yeniden bir başlangıcı anlatır. Buradaki geleneksel bilgi ve hikâye ürüne dönüşerek tezgâhtan ayrılmakta ve yaşamsal süreçlerde yeni üretim ve hikâyelere dönüşmektedir.

Giresun'da Demircilik ve Geleneğin Ustası Arif Ulusan

Demircilik mesleği hazırlık, (üretimi yapılacak ürüne karar verme süreci, ham madenin temini), üretim (demir ocağının yakılmasından ürünün kullanıma hazır hale gelmesini içeren süreç), pazarlama (talep veya arza bağlı olarak üretilen el sanatı ürününün toptan veya perakende olarak satışa sunulması, ihtiyaç sahibine ulaşması) değişkenlerini içermektedir.

El sanatında bir insanın yaşantısına dair derin izler bulunur. Saatler hatta günler süren bir imalatın sonucunda ortaya çıkan ürün, ustanın yaratıcılığının eseri olarak görülür. Usta bu esere kendinden pek çok şey katar; mesleğine olan sevgi ve saygısı, ustasından devraldığı geleneğin töresi, kişiliği ve alın terini de katmaktadır.

Her bölgede o bölgenin gereksinim duyduğu alet-edevat türünde ürünleri üreten geleneğin ustaları bulunmaktadır. Bu ustalar, atalarından öğrendikleri geleneksel bilgiyi ürüne dönüştürerek toplumsal ihtiyaçları gidermektedir. Ustaların isimleri ortaya çıkan ürünlere marka olmuştur. Giresun'da demircilik üzerinde Arif Usta, İnsaf Usta ve Avcı vb. ustalar aynı zamanda demirden yapılan önemli tarım ürünlerinin markalarıdır. Konuyla ilgili bir başka durumda ise ustaların isimleri unutulmuştur; onlar, demirci, beşikçi, kalaycı, sepetçi vb. gibi yalnızca geleneksel meslekleriyle anılmıştır.

İster hayvancılık ister tarımla ilgilenen toplumlarda demirciliğin önemi oldukça büyüktür. Bir medeniyetin inşasında demir çok önemli bir mevkii işgal etmektedir. Genel olarak Karadeniz Bölgesi'nde yaşam tarzının bir sonucu olarak diğer el sanatları yanında demircilik kendisini yaşanılır kılmış ve her zaman bir adım önde olmuştur. Giresun'da demir tabiatla/yeşille başa çıkmanın adıdır. Bilindiği üzere Giresun, tabiat unsurlarının zengin olduğu illerin başında gelmektedir. İl genelinde geçim büyük oranda fındık tarımıyla sağlanmaktadır; buna ilaveten mısır ve başka tarımsal faaliyetler de vardır. Tarımın insan yaşamındaki önemi, Giresun insanını güv tabiatla devamlı bir şekilde mücadelede etmek zorunda bırakmıştır.

Giresunlu demirciler başta bölge genelinde kullanılan “kazma, bel, meğel (ekin kazması, çapa), balta, nacak, girebi, orak, gegecan, tırpan, girinti” gibi ürünleri üretmektedir. Bu ürünler bölge tarımında son derece önemli görevler üstlenmektedir. Geçmişten günümüze tarım ve hayvancılıkla meşgul olan Giresun köylüsünün tarımsal aletlerle içli dışlı olduğu bilinen bir durumdur. Hemen hemen her evde toprağın işlenmesinde kullanılan birkaç tane büyük kazma (sivri kazma), tarla beli ve ekin kazması (meğel) bulunurken; bağ bahçelerin budanmasında, tarımsal faaliyetlerin sürdürülmesinde kullanılan büyük balta (yassı balta), nacak (sivri balta), girebi, gegecan türünden kesiciler vardır. Ayrıca hayvanların beslenmesinde kullanılmak amacıyla bahçelerdeki otların biçilmesinde veya yabancı otların temizlenmesinde tırpan ve girinti önemli görevler üstlenen aletlerdir.

Demircilik geleneğinde kendi içerisinde yapım şekline göre soğuk ve sıcak demircilik olmak üzere iki kola ayrılmıştır. Elbette demircilik konusundaki ilk işlemler ısıtılarak yapılmıştır. Soğuk demircilik mesleği ise daha çok endüstriyel gelişmelerle birlikte demiri işleme olanağı sağlayan aletlerin üretimiyle ortaya çıkmıştır. Çalışmada görüşmeler yaptığımız demir ustası Arif Ulusan mesleki yaşamında daha ziyade sıcak demircilik işleriyle meşgul olmuştur. Ancak daha çok kesme-birleştirme-vidalama sistemlerine dayanan soğuk demircilik işlemlerini de yaptığını belirtmiştir (Ulusan, 2018).

Fotoğraf 1: Arif Usta demir ocağında çalışırken.

Demircilik geleneği kapsamında üretimler yapan Arif Ulusan 1961 Giresun/Bulancak doğumludur. İlkokul mezunu olan Arif Ulusan, henüz çocuk denecek yaşta mesleğe merak sarmıştır. Arif Ulusan, 1975 yılında (14 yaşındayken) demirci ustası Koçoğlu Hacı İbrahim'in yanına çırak olmuştur. Giresun'un ünlü demircilerinden olan Koçoğlu Hacı İbrahim, Giresun/Bulancak ilçesindeki demirci dükkânında yetiştirdiği çıraklarla geleneğe önemli

hizmetlerde bulunmuştur. Gündüzleri dükkânda çalışan Arif Usta, ailesi köyde yaşadığı ve çarşıdan eve gidip gelmesi zor olduğundan geceleri de dükkânda, kendisine gösterilen yerde geçirmiştir. Ustanın çocukluk yılları oyun hamuru yerine demir hamuruyla oynamakla geçmiştir. O zamanını akranları gibi oyuncaklarla oynamak yerine “*demir, ocak, körük, mengene, örs, çekiç, makas*” vb. araçlarla mesleği öğrenmeye adanmıştır.

Arif Ulsan, ustasından geleneksel bilgiyi, mesleğin adabını ve töresini tam 11 yılda öğrenmiş ve 1986 yılında yani daha 25 yaşındayken kendi ekmeğini kazanacağı ve geleceğin ustalarını yetiştireceği demirci dükkânını işletmeye açmıştır. Bu dükkân, Arif Usta'nın yaşamını şekillendiren en önemli mekândır. Arif Ulsan, geleneksel bilgiyi öğrenmekle birlikte mesleğin sağladığı teknolojik imkânlarından da faydalanmıştır. Dükkân açıldıktan yaklaşık bir yıl sonra mutlu bir evliliğe imza atan Arif Usta, eşinin bileziklerini satarak dükkân için önemli olan Şahmerdan isimli makinayı satın almıştır. Bu durum eşler arasında birlik, beraberlik ve dayanışma örneğidir. Söz konusu makine Arif Ustanın en büyük yardımcısı olmuş, çok sayıda ürünü kısa sürede işlemiş ve bu da işlerinin açılmasını sağlamıştır. Arif Usta yıllarca sürdürdüğü meslek yaşamında üç tane çırak yetiştirmiş; yerel bir girişimci olarak geleneksel mesleğini aktarmak için elinden geleni yapmıştır. Ancak üretimin zor olması, zorunlu eğitim ve teknolojik gelişmelerle bağlı arz talep dengesinin bozulması vb. pek çok etkenden dolayı usta çırak sistemi kesintiye uğramıştır.

Arif Ulsan üç çocuklu bir ailenin geçimini demircilik mesleğiyle sağlamıştır. O, bu özelliğiyle mesleğini işlevsel biçimde sürdüren geleneğin taşıyıcıları arasında yer almıştır. Çoğu zaman arz talep dengesini dikkate alarak üretim gerçekleştirmiştir. Ama bazen çok çalışıp pazarlara toptan satışlar gerçekleştirmiştir. Bazen de kendi ürünleri satmak için çeşitli pazarlara çıkmıştır. İhtiyaç durumlarında büyük oğlundan yardım almıştır. Ancak usta kendi yaşantılarından yola çıkarak oğlunun demircilik mesleğini öğrenmesini de istememiştir. Çünkü demircilik zor ve zaman alıcı bir meslektir; bunun için oğlunun derslerinden ve eğitiminden geri kalmaması amacıyla dükkâna girmesine çoğu zaman fırsat vermemiştir. Usta, uzun yıllar sürdürdüğü mesleğini birçok nedene bağlı olarak bırakmıştır. Bunda günümüzde tarımsal faaliyetlerin daha teknolojik aletlerle sürdürülmesi, demirciliğin eski önemini kaybetmesi ve sağlık sorunları gibi unsurlar etkili olmuştur. Arif Usta en büyük yardımcısı olan Şahmerdanı genç girişimcilere devrederek geleneğin yaşatılması yolunda önemli bir görevi daha yerine getirmiştir* (Ulsan, 2009; Ulsan, 2018).

* Arif Ulsan, Türk el sanatları geleneğine ve somut olmayan kültürel miras unsurlarına değer veren ustalardan bir tanesidir. Demirci ustası, 2009 yılında oğlu Mehmet Ulsan'ın da girişimleriyle Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Bölümü bölüm başkanı Prof. Dr. M. Öcal Oğuz'un önemli çabalarıyla kurulan Somut Olmayan Kültürel Miras

Fotoğraf 2: Girebinin sanatsal yolculuğu

Kömür demirciliğin can damarıdır. Demir işlenmeden önce ısıtılması gereken metaller arasındadır; kömür, bu işlemlerde başat unsurdur. Çünkü kömür, güçlü ve devamlı bir enerji kaynağı olduğu için demirin kısa sürede işlenmesine olanak verir. Demircilik sanatında eğer bir madenin işlenip demir elde edilmesi söz konusu değilse bu geleneği besleyen hammadde kaynağı çoğu kez hurda demirler olmuştur. Bu aynı zamanda kendi içinde bir geri dönüşüm sistemini ifade etmektedir; dolayısıyla halk ekonomisi kapsamında yorumlanabilir.

Demircilik sanatı iki aşamada değerlendirilebilir. Bunlardan iki yapılacak ürünün kalıbının hazırlanmasıdır. Bu aşamada demir ocakta kızdırılarak örs üzerinde çekiş, balyoz vb. araçlarla belli şekillere sokulur. Kalıbı hazırlanmasından sonra ikinci aşamaya geçilir. Bu aşamada kalıbı çıkarılan ürün çeşitli aşamalarda sertleştirilir; bu işleme çelikleme veya su verme denilmektedir. Demirden yapılan ürünlerin sertleştirilmesi önemli bir konudur. Ustanın asıl mahareti, geleneksel bilginin sergilendiği yer yapılan kesici ürünlerin keskin kısımlarının çelikleştirilmesinde ortaya çıkar. Bu işlem için sabun, motor yağı ve saf su gibi maddeler kullanılmaktadır*.

Önceden hazırlanan ürün su verilmek üzere ocağa atılır; belli bir sıcaklığa gelip yumuşadığında su verilecek kısma sabun sürülür ve ürün tekrar ocağa atılır. Ürün bir süre sonra ocaktan çıkarıldığında sabun sürülen yerin beyazladığı görülür. Ürünün bu beyaz kısmı su veya yağa batırılarak sertleştirilir. Bu işlem ustanın maharetine ve demirin sertliğine ve yumuşaklığına göre bir veya birkaç sefer seferde gerçekleşebilir. Su ile çelikleme işlemi daha zordur; kızgın demir soğuk suya girdiğinde çok sertleşir ve atma yapabilir, bu işlemi yapan ustanın çok maharetli olması gerekir. Demircilikte çoğunlukla yağ ile çelikleme tercih edilmektedir (Uluslan, 2018). Romalılar kılıçlarını sertleştirmek için köleleri kullanmışlardır; ocakta kızdırdıkları kılıçları sıcaklığına kölelerin vücuduna saplayarak su verdikleri kaydedilmiştir (Alpaslan ve Polat, 2014, s. 37).

Müzesi'ne üretimini yaptığı ürünlerden bağışta bulunmuştur. Ustanın eserleri halen Hacı Bayram Veli Üniversitesine aktarılan müze koleksiyonunda sergilenmeye devam etmektedir.

* Demirci ustaları el mahareti ve mesleğin sırrı gereği bu kısmı detaylı bir şekilde aktarmayı tercih etmezler. Demirin ocakta kızdırılma süresi, su veya yağa batırılması ve bekleme süresi, demirin geçirdiği renk değişimleri vb. birçok konu süreli ve gözle görülebilir işlem basamaklarından oluşmaktadır.

Sıcak demirci ustanının kullandığı araç-gereç ve terimler şunlardır: **Küpü:** Sapın takıldığı yer. **Mengene:** Demirin çeşitli işlemlerde daha kolay işlenmesi için sıkıştırma sistem. **Körük:** Sıcak demircilikte, demiri ısıtmak için ateşi üflemeyle canlı tutmaya yarayan dinamo sistemidir. **Makas:** Demiri kesmek için kullanılan araç. **Maşa:** Sıcak demir parçalarını tutmaya yarayan alet. **Şahmerdan:** Sıcak demircilikte, demiri sıkıştırma ve şekil vermede kullanılan yardımcı makine. **Araba makasları:** Araçların yük dengesini sağlamada kullanılan parçadır. **Küplevi kalıbı:** Küpüye şekil vermek için kullanılan kalıp (Uluslan, 2018).

Giresun tarımında tabiat koşullarına göre kısmen de olsa bir makineleşme bulunmaktadır. Geçmişte sadece bilek gücüne dayalı işleme, kesme ve biçme aletleri kullanılırken günümüzde tarla sürmede kullanılan patpat motorları ve traktörler geleneksel bellerin; el testerelerinin yanında elektrikli ya da sıvı yakıtlı motorlu testereler girebi ve baltaların; motorlu çim biçme makineleri de geleneksel tırpan ve girintilerin yerini alarak üretim-tüketim dengesini büyük oranda etkilemiştir.

Fotoğraf 3: Ham maddelerin ürüne (girebi) dönüşmesi

Geleneksel sanatçılar yaşamlarını sürdürebilmek için modern sanayi ile rekabet etmek zorunda kalmaktadır. Sanatçılar da toplumun beklentisine göre üretimlerini değiştirmektedir (John, 2010, s. 446). Günümüzde demircilik mesleğinde çalışan pek çok usta sadece tamir işleriyle meşgul olmakta, sıcak demirciliği başka ustalardan alınan ürünlerin satımı şeklinde sürdürmektedir ve geçim kaynağı olarak daha çok soğuk demircilikle meşgul olmaktadır. Bu bağlamda dükkân kepenkleri, apartman girişinde kullanılan demir kapılar, profil çatı sistemleri, merdiven korkulukları ve balkon demirleri, bağ-bahçe süslemelerinde kullanılan aksesuarlar söz konusu üretimleri örneklemektedir.

El sanatı için asıl tehlikeli durum, üretimin usta malı olmak yerine makine malı olmasıdır. Bu durum nesiller boyu aktarılan geleneksel bilgiyi ve üretimlerdeki sosyo-kültürel bağlamı ortadan kaldırarak el sanatları geleneğini zayıflatmaktadır. Makine üretimi olan ürünler birbirinin tıpatıp aynısıdır. Daha kısa sürede üretilme gibi özelliklere sahiptir; ancak demircilikte tüketiciler

makine yapımı ürünleri el yapımına göre daha az tercih etmektedir. Demir hamurunun iyi işlenmemesi, kısa sürede piyasaya sürülmesi, dayanıksız ve kalitesiz üretimler sonucunda geleneksel bilgi ve usta mahareti gölgelenmektedir. Elbette üretimleri hızlandırmak ve daha kolay şartlarda üretimde bulunmak için geleneğin ustaları da birtakım teknolojik ürünlerden faydalanmaktadır. Ancak söz konusu durum geleneksel bilgi ve usta maharetinin önüne geçmemektedir.

Bugün Anadolu'nun pek çok bölgesinde çeşitli isimlerle kurulan daha çok etnografik malzemeleri içeren müze koleksiyonları, el sanatının pek çok türüne, en çok da demir ve demircilikle ilgili el sanatlarına yer vermektedir. Söz konusu ürünler, somut kültürel miras unsurları olarak korunmaktadır. Ancak bu ürünlerin Türkiye'nin pek çok coğrafi bölgesinde yaşatılan üretim geleneğine yönelik planlı-programlı bir koruma çalışmasında bulunulmamaktadır. Daha doğru bir ifadeyle geleneğin aktarımında önemli bir görev üstlenen geleneksel bilgi ve bu bilgiyi taşıyan/yaşatan geleneğin ustaları konusunda yani kültürün somut olmayan kültürel miraslarıyla ilgili planlı programlı çalışmalar yapılmamaktadır. Ancak unutulmaması gereken demirciliği yaşatan ustalar önemli bir geleneğin ustaları ve bu yönüyle de geleneği yaşatan insan hazineleridir. Bu bağlamda her şeyden önce kültürü benimseme bilinci geliştirilmelidir. Bilindiği üzere kişi kendisine ait olanı ne pahasına olursa olsun korumaktadır. Bu bağlamda somut olmayan kültürel mirası üreten, yaşatan, koruyan ve kuşaktan kuşağa aktaran topluluk, grup ve bireylerin etkin, gönüllü ve nitelikli katılımının sağlanması gerekmektedir (Oğuz, 2013, s. 127). Ortak bellek yaklaşımına göre somut olmayan kültürel miras, paylaşılan bir deneyim olarak tarihsel süreklilik içinde ortaya çıkan ve insanlığın gelecekte de ihtiyaç duyduğu bir birikimi işaret eder (Oğuz, 2013, s. 64). Burada ayrıca belirtilmesi gereken bir başka olgu da Arif Usta gibi pek çok ustanın geleneksel tarzlarda yaptıkları üretimler, ileride hazırlanacak olan Giresun somut olmayan kültürel miras envanteri kapsamında değerlendirilmelidir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada geleneksel demircilik mesleği, üretim-dağıtım-tüketim dengesi bir ustanın yaşantısından hareketle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kadim bir meslek olan demirciliğin değişen yaşam koşullarına bağlı olarak önemli bir dönüşüm sürecine girdiği görülmüştür. Makalede incelenen demircilik mesleğinin günümüzde üretim-tüketim ve geleneğin yaşatılması bağlamında zor bir süreç geçirdiği ortadadır. Demircilik de pek çok diğer el sanatı gibi ötekileştirilmeye maruz kalmış, aşırı endüstrileşmeye bağlı olarak pek çok atölye ve tezgâhın kapandığı gözlenmiştir. Giresun örneğinde demircilik mesleği birkaç usta dışında neredeyse kendi haline terk edilmiştir. Özellikle kentleşmeye bağlı olarak çiftçiliğin terk edilmeye başlanmasıyla veya teknolojik alet ve ekipmanların işe koşulmasıyla geleneksel yollarla üretimi gerçekleşen demir araç-gereçlerin kullanım alanı da daralmıştır. Bahçe budama işlemlerinde

kullanılan girebi - nacak - balta vb. araç gereçlerin yerini testerelerin (özellikle motorlu kesiciler) alması, tarlaların bel-meğel/ekin kazması vb. yerine patpat veya traktörlerle sürülüp ekilmesi, ot biçme işlemlerinin orak, girinti, tırpan vb. yerine motorlu tırpanlarla yapılması ve kurutma ilaçlarının kullanılması geleneksel sistemin kesintiye uğramasında etkili olmuştur. Burada her ne kadar teknolojik araç-gereçlere yüksek miktarda ücret ödense de işe ayrılan sürenin kısalması üreticinin tercihlerinin değişmesinde etkili olduğu görülmüştür.

Tarihin en eski dönemlerinden günümüze değin demircilik mesleği daha ziyade sıcak demircilik olarak sürdürülmüştür. Ancak günümüzde tarım merkezli sıcak demirciliğin yerini teknolojik araçların alması soğuk demirciliğin gelişmesinde etkili olmuştur. Bu duruma bağlı olarak küçük demirci atölyeleri de değişim geçirmiştir. Soğuk demircilik daha çok çark veya makasla kesme, kaynak veya vida ile birleştirip mamul ürüne dönüştürme işlemidir. Sıcak demirciliğe göre daha kolay olduğu belirtilmiştir. Demirin günlük yaşamda kullanım alanının geniş olmasına karşın günümüzde küçük atölyelerde daha ziyade karyola, yangın merdivenleri, merdiven tırabzanları, balkon korkulukları, demir kapı, pencere kapak ve demirleri, demirden soba, ızgara, barbekü ve çeşitleri vb. ürünlerin yapıldığı görülmüştür. Bunun dışında kalan birçok ürünün, üretim ve maliyet dengesine bağlı fabrikasyon olduğu gözlenmiştir.

Günümüzde geleneksel olarak nitelenen ürünlerin işlevlerinde yaşanan önemli dönüşüm mesleğin kendisine yeni alanlar açmasında etkili olmuştur. Bu anlamda diğer el sanatları gibi demircilik mesleğinin hızlı geliştiği alanlardan birisi de hediyelik eşya pazarıdır. Geleneğin ustalarının hitap ettiği çevreler de üretimden (üründen ürün üretimi) sergilemeye yönelen ürünlere doğru bir dönüşüm geçirmiştir. Alışkanlıkların değişmesi elbette zordur ama geleneğin geleceğe aktarılması ve mesleğin geleceği açısından tarla ve bahçeden sergi ve turizme yönelen bu işlevsel dönüşüm göz önünde bulundurup ustaların bu alanda üretim yapmaları teşvik edilmelidir. Geleneğin ustaları da bilgi ve üretimleriyle ilgili paydaşların (kültür işleri, belediyeler sivil toplum kuruluşları vb.) girişimleriyle popüler kültürde kendine yer edinmelidir. Bugünün popüler kültür mekânları (müzeler, kafeteryalar, restoranlar vb.) geleneksel unsurların ve yeni simgesemollerin dekor olarak kullanıldığı yerlerdir. Bir örnekle açıklamak gerekirse günümüzde atın bahçe ve tarlada kullanım alanının daraldığı söylenebilir; atlar sadece hipodromda veya çiftlikte ticari amaçla kullanılmaktadır. Ama bir hediyelik eşya ya da aksesuar olarak nal ticareti geçmişte olduğundan daha geniş bir pazara sahiptir. Ayrıca demirden kolye-bilezik, saatler, çakı, anahtarlık, vazo, biblolar, zil ve çanlar, kalemlikler, bardak, tabak-çanak, minyatür arabalar vb. aksesuarlar, sehpa, masa-sandalye ayakları, kapı tokmakları, vb. çok geniş bir hediyelik eşya sektörü bulunmaktadır. Dolayısıyla el sanatları unsurlarının günümüz popüler kültür ve turizm alanında önemli bir kalem olduğu yadsınmaz. Demirci ustalarının atölyelerini turistlere açmaları, demirin ürüne dönüşümünü izleme ve deneyimleme fırsatı veren aktivitelerin geliştirilmesi

geleneğin ustalarının ihtiyaç ve beklentilerine karşılık verebilir. Ayrıca bu ürünlerin sanal pazar, gittigidiyor.com, sahibinden.com vb. internet siteleri ve sosyal medya üzerinden e-ticaret kapsamında pazarlanması için girişimlerde bulunulabilir.

Kaynaklar

- Akpınarlı, F. vd. (2014). *Kahramanmaraş El Sanatları*. Cilt: 1. Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları
- Alpaslan, Y. ve Cavit P. (2014). *Eski Maraş'ta Demircilik ve Demirciliğe Bağlı Sanatlar*. Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları.
- Arlı, M. (1984). "El Sanatlarının-Gerileme, Kaybolma ve Öğretim Biçimlerinin Değişme Nedenleri ile Geliştirilme ve Yaşatılmasına İlişkin Öneriler". *I. Ulusal El Sanatları Sempozyumu Bildirileri*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yay. Sayfa: 41-51.
- Barışta, H. Ö. (1998). *Türk El Sanatları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Eliade, M. (2003). *Demirciler ve Simyacılar*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Ergin, M. (2004). *Dede Korkut Kitabı-I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Glassie, H. (1993). *Günümüzde Geleneksel Türk Sanatı*. (Çev. Yasemin A. Süha Oğuzertem). İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Göksu, E. (2004). *Türk Kültüründe Silah*. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.
- İnan, A. (1998). "Türklerde Demircilik Sanatı: Tarihte ve Folklorunda". *Makaleler ve İncelemeler*. Cilt: II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. Sayfa: 229-231.
- John, S. S. (2010). "Traditional Knowledge of Folk Crafts in Tamil Nadu". *Indian Journal of Traditional Knowledge*. 9, (3), 443-447.
- Kafesoğlu, İ. (2014). *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Ötüken Yayınları
- Kahveci, M. (1998). "21. Yüzyıla Girerken Geleneksel Türk El Sanatları". *Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*. Sayfa: 387-397.
- Kâşgarlı Mahmud. (1985). *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi-I*. (Çev. B. Atalay). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Oğuz, M. Ö. (2013). *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık
- Öter, Z. (2010). "Türk El Sanatlarının Kültür Turizmi Bağlamında Değerlendirilmesi". *Millî Folklor*, 22, (86), 174-185.
- Polat, C. (2014). *Osmanlı'dan Günümüze Maraş'ta Bakırcılık*. Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları
- Uğur-Çerikan, F. (2014). *Türk Kültüründe Demir*. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmış Doktora Tezi.

UNESCO. (2013). *Creative Economy Report*. Published by the United Nations Development Programme.

Ziya Gökalp. (1976). *Türk Töresi*. (Haz. Hikmet Dizdaroğlu). Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları

Ziya Gökalp. (1991). *Türk Uygarlığı Tarihi*. (Haz. Yusuf Çotuksöken). İstanbul: İnkılâp Kitapevi.

Kaynak Kişi

Özdemir, Ahmet. (2012). *Cenaze Defin Merasimleriyle İlgili Bir Sohbet*, Giresun/Espiye 1965 doğumludur. İlgili notlar bir sohbet esnasında tutulmuştur.

Uluslan, Arif. (2018). *Sıcak Demircilik*, [Giresun/Bulancak 1961 doğumludur. Bu derleme, 20.01.2018 tarihinde Mehmet Özdemir tarafından tutulmuştur. İlgili notlar Mehmet Özdemir arşivindedir].

Uluslan, Arif. (2009). *Karadeniz Bölgesinin Giresun İlinde Bir Tarım Aleti Olarak Kullanılan Girebi'nin Yapım Aşamaları, Araba Makaslarından Girebi'ye*. [Bu notlar 11.02.2009 tarihinde Mehmet Uluslan tarafından kaydedilmiştir. İlgili derleme kayıtları Mehmet Özdemir arşivinde de mevcuttur].

İnternet Kaynakları

<http://www.tesk.org.tr/tr/yayin/88/2.php> [Erişim Tarihi: 12.01.2018].